

muştur. *Muhayyelât-ı Aziz Efendi* adıyla 1268-1290 (1852-1873) yılları arasında beş defa basılması bu ilgiyi gösterir. Bu yüzden müellif diğer eserlerinden, hatta elçiliğinden çok *Muhayyelât* sahibi Aziz Efendi olarak tanınmıştır. *Muhayyelât*, yazarın "Hayâl" adını verdiği üç büyük hikâyeden meydana gelir. 1. Hayâl'de Asıl ve Nesil adlı iki şehzadenin olağan üstü mahlûklar arasında başlarından geçen olaylar, 2. Hayâl'de Lebib adlı bir bezirgânın oğlu olan Cevad'ın hikâyesi anlatılır. 3. Hayâl ise daha çok Şeyh İzzeddin adlı büyük bir mutasavvıfın çevresinde geçer. Hikâyeler değişik zaman ve mekânlarda geçmekle beraber büyük ölçüde XVIII. yüzyıl İstanbul'undan ve saray hayatından izler taşımaktadır. Eser *Muhayyelât-ı Aziz Efendi* adıyla Ahmet Kabaklı tarafından sadeleştirilerek yeni harflerle de yayımlanmıştır (İstanbul 1973). Ayrıca 2. Hayâl, İngiliz müsteşir E. J. W. Gibb tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir (1884). İlk defa müellifin ölümünden elli dört yıl sonra basılabilen *Muhayyelât*'ın baş tarafına ilâve edilen notta, Aziz Efendi'nin tasavvufî ve hikemî ilimlerde mâhir ve her fende zor sorular sormaya, ikna edici cevaplar vermeye muktedir olduğu belirtilmiştir; büyük Avrupa filozoflarından bir kaçının kâinatın ve seyyarelerin devri, elemanların seleksiyonu gibi konularda sordukları sorulara verdiği hikmetli cevapları ihtiva eden bir risâlesinin olduğu kaydedilmişse de böyle bir eseri bulunamamıştır. Ancak Prusya Devlet Kitaplığı Türkçe Yazmaları arasında bulunan bir mektup külliyyatı, bu sual ve cevapların filozoflarla değil, bir ara Prus-

ya'nın İstanbul elçiliği görevinde bulunmuş olan şarkiyatçı Friedrich von Diez'le mektuplaşmalar olduğunu, Aziz Ali Efendi'nin devrin pozitif ve felsefî bilgilerinden pek de haberdar olmadığını ortaya koymuştur. Aziz Efendi Doğu dilleri dışında Rumca ve biraz da Almanca öğrenmiştir. Son yıllarda Berlin'de Prusya Devlet Kütüphanesi Şark Yazmaları Bölümü'nde, Aziz Efendi'ye ait *Risâle-i Girîdî* adını taşıyan on beş varaklık bir yazma bulunmuştur. Okunamayacak kadar yıpranmış olan bu yazmanın padişaha takdim edilen bir muhtıra olduğu tahmin edilmiştir. 2. *Vâridât*. Tasavvufî ilgilili ve *Vâridât-ı İlâhiyye* adıyla da anılan bu eser değişik tecelliler altında söylenen ve anlaşılmaz gibi görünen bazı tasavvufî söz ve kavramların mahiyetini "Vâride" başlıklı küçük bölümlerde izah etmektedir. Yazma bir nüshası Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'ndedir (Üsküdarlı, nr. 169). H. Ahmed Schmiede eseri Almanca'ya tercüme ederek neşretmiştir: Ali Aziz Efendi *aus Kreta Intuitionen des Herzens* (İstanbul 1990). 3. *Divan*. Çoğu tasavvufî ilgilili şiirlerinden meydana gelen küçük bir yazma divandır. Şimdi Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan (Haşim Paşa, nr. 6/5) ve Şeyhülislam Ahmed Muhtar Molla Bey'in oğlu Ali Haydar eliyle 1302'de rik'a hattıyla istinsah edilmiş bir nüshasında bir tevhid, bir na't ve otuz bir gazel mevcuttur. Yazmanın devamında "*Vâridât*"ın bir nüshası da yer almaktadır. Ayrıca 1873'te *Sandık* dergisinde neşredilen (nr. 2, 3) "*Gülşen-i Sihat*" adlı uzun bir manzumesi vardır (bazı mektupları, makale ve yazıları için bk. Schmiede, s. 13).

Ayrıca H. Ahmed Schmiede Berlin'e gelirken uğradığı Breslau şehrinde F. G. Enler tarafından bakır üzerine kazıma tekniğiyle çizilmiş ve sonradan renklendirilmiş bir resmini bularak neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sicill-i Osmânî, III, 468; *Osmanlı Müellifleri*, I, 104; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 23-24; Ergun, *Türk Şairleri*, II, 620-622; M. Nihat Özön, *Türkçede Roman*, İstanbul 1936, s. 92-96; Ercüment Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyâst Faaliyetleri 1793-1821*, Ankara 1968, s. 41-42; a.mlf., "Osmanlı Daimî Elçisi Ali Aziz Efendi'nin Alman Şarkiyatçısı Friedrich von Diez ile Berlin'de İlmî ve Felsefî Muhaberrâtı 1797", *TTK Belleten*, XXVII/105 (1963), s. 45-53; Özege, *Katalog*, III, 1199; Eyüp Sağesen, "Aziz Ali Efendi Divançesi" (mezuniyet tezi, 1972), İÜ Ed.Fak., *Türkiyat Araştırma Merkezi*, nr. 1409; Ahmed Schmiede, *Osmanlı ve Prusya Kaynaklarına Göre Giritli Ali Aziz Efendi'nin Berlin Sefareti*, İstanbul 1990; a.mlf., "Ali Aziz Efendi", *Türk Edebiyatı Dergisi*, nr. 153, İstanbul 1986, s. 57 vd.; nr. 154, s. 64 vd.; A. Tietze, "Aziz Efendi's Muhayyelat", *Oriens*, I, Leiden 1948, s. 248-329; a.mlf., "Ali 'Aziz, Giridli', *El²* (İng.)", I, 391; Hayâl Zülfi-kar, "Giritli Ali Aziz Efendi'nin Türk Yenileşme Tarihi İçindeki Yeri", *TKA*, XXII/1-2 (1984), s. 110-121; Saim Sakaoglu, "Muhayyelat-ı Aziz Efendi", *Türk Edebiyatı Dergisi*, nr. 27 (1977), s. 31 vd.; M. Cavid Baysun - Ahmed Hamdi Tanpınar, "Aziz Efendi", *İA*, II, 154-156; Ahmet Kabaklı, "Aziz Ali Efendi", *TDEA*, I, 264-266; a.mlf., "Muhayyelât", a.e., VI, 424-426.

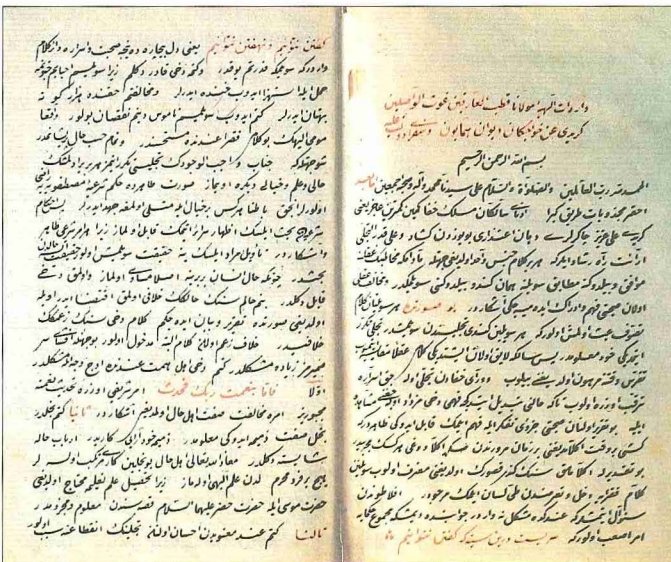
M. ORHAN OKAY

AZİZ DEDE

(ö. 1905)

Neyzen ve bestekâr.

İstanbul'da Üsküdar Doğancılar'da doğdu. Ailesi ve ilk öğrenimi hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Küçük yaşta gittiği Mısır'da Kahire Mevlevihânesi'ne devam etmeye başladı. Burada Sivaslı takma adı ile bilinen bir şeyhten ney ve mûsiki dersleri aldı. Daha sonra Maliye Nezâreti'nde görevli olan babasının tayini dolayısıyla Gelibolu'ya gitti. Oradaki rüşdiye öğreniminin ardından Ağazâde Mevlevihânesi'nde şeyh vekili Ali Dede'nin meşihatı zamanında çile'ye girdi. İyi bir tarikat bilgisi ve terbiyesi yanında mûsikide de kendisini yetiştirdi. Hüsameddin Dede'nin şeyhliği sırasında çilesini tamamlayarak "dede" oldu. Bir müddet sonra şeyh Mehmed Atâullah Efendi'nin daveti üzerine Galata Mevlevihânesi neyzenbaşılığı görevi ile İstanbul'a geldi. Sonraları Üsküdar ve Bahariye mevlevihâ-

Aziz Ali Efendi'nin *Vâridât*'ının ilk iki sayfası (MÜ İlahiyat Fakültesi Ktp., Üsküdarlı, nr. 169)

Aziz
Dede

neleri neyzenbaşılığı da kendisine verildi. Bu arada Prens Abdülhalim Paşa'dan yakın ilgi ve himaye gördü. Üç mevlîhânedeki vazifesini ölümüne kadar sürdüren Aziz Dede, hayatının son yıllarında zamanını Üsküdar Ahmedîye semtinde açtığı bir attar dükkânında geçirmiştir. 30 Zilhicce 1322 (7 Mart 1905) günü yetmiş yaşlarında vefat etti ve Üsküdar Mevlîhânesi bahçesine gömüldü. Vefatı üzerine çıkan bir gazete haberinde Aziz Dede'nin aynı zamanda Yenikapı ve Kasımpaşa mevlîhâneleri neyzenbaşılığına da devam ettiği bildirilmektedir.

Gelibolu'daki öğrenimi sırasında mekteple fazla ilgilenmeyip sürekli mevlîhânedeki dedeleri dinlemek suretiyle neye karşı ilgisi gittikçe artan Aziz Dede İstanbul'a gelince bilhassa neyzen Üsküdarlı Sâlim Bey'den istifade etmiştir. Adı ve şöhreti giderek yayılmaya başlamış ve bir müddet sonra da devrin önemli neyzenleri arasında yer almayı başarmıştır. Bu arada birçok talebe ye-

Aziz
Dede'nin
Üsküdar
Mevlîhânesi
hazîresindeki
mezar taşı

tiştirmiş, ayrıca besteleriyle de haklı bir şöhret kazanmıştır. Eserlerinden ancak bir peşrev ve dört saz semâisi -Öztuna'-ya göre altı saz semâisi- günümüze ulaşabilmiştir. Bunlardan uşşak saz semâisi çok rağbet görmüştür. Yetiştirdiği talebeler arasında ise neyzen Mehmed Emin Yazıcı (ö. 1945) ile Ziya Santur (ö. 1952) en tanınmışlarıdır.

BİBLİYOGRAFYA:

"İrtihâl", *Sabah*, nr. 5529, İstanbul 1 Muharrem 1323/8 Mart 1905; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, 233; Ergun, *Antoloji*, II, 505-507, 668, 669; Ezgi, *Türk Musikisi*, V, 460-461; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 93-96; Kip, *TSM Saz Eserleri*, s. 20, 58, 65, 72, 73; Mehmet Nazmi Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, [Ankara] 1986, I, 274-275; Vecdi Seyhun, "Azîz Dede", *TMD*, III/32 (1950), s. 2-3, 21; Hayri Yenigün, "XIX. Asrın Bestekâr Neyzenleri", *İleri Musiki Mecmuası*, sy. 236, İstanbul 1968, s. 5-6; Öztuna, *TMA*, I, 90; R. Ekrem Koçu, "Aziz Dede Efendi (Neyzen)", *İst.A*, III, 1702-1705.

NURİ ÖZCAN

AZİZ EFENDİ

(bk. BEKKİNE, Abdülaziz).

AZİZ EFENDİ, Hekimbaşı

(bk. ABDÜLAZİZ EFENDİ, Hekimbaşı).

AZİZ EFENDİ, Medenî

(1842-1895)

Türk musikisi besteci ve icracısı.

Medine'de doğdu. Bu sebeple Medenî lakabı ile şöhret bulmuştur. Abdullah Câfer adlı bir imamın oğludur. Dokuz yaşlarında babasıyla birlikte İstanbul'a geldi, Feriye Sarayı'nda Sultan Abdülmecid'in kızı Fatma Sultan'ın himayesine girdi. Burada baş haremâğası Anber Ağa tarafından evlât edinilen Aziz Efendi onun terbiyesi altında yetişti. On bir yaşlarında babası ile Şam'a gittiği, iki yıl sonra babasının orada ölümü üzerine tekrar İstanbul'a geldiği de söylenmektedir. Bu arada hıfzını tamamlayarak müzik öğrenimine ve daha sonra meşkine başladı. 1859'da Fatma Sultan'ın kocası Müşir Nûri Paşa'nın konağına imam tayin edildi.

Tabii bir ses güzelliğine de sahip bulunan Aziz Efendi, Padişah Abdülaziz'in tesadüfen kendisini dinleyip dikkatini çekmesi üzerine yirmi yaşlarında iken "ikinci hünkâr imamı" göreviyle saraya alındı. Fakat altı ay sonra kendi arzusuyla bu görevden ayrıldı. 1863'te evlendi,

Medenî
Aziz
Efendi

bu arada tütün gümrüğünde çalışmaya, bazı yalı ve konaklarda müzik dersleri vermeye başladı. Bir müddet sonra Şeyhülislâm Hayrullah Efendi'nin delâletiyle "Mahreç Mevleviyeti" pâyesiyile ilmiye sınıfına geçti. Kısa bir süre sonra tekrar gümrükteki görevine döndü. "Mısır Mevleviyeti" pâyesiyile ikinci defa ilmiye sınıfına geçmesi Sultan II. Abdülhamid'in şeyhülislâmlarından Mehmed Cemâleddin Efendi zamanına rastlamaktadır. 1876'da Ortaköy'deki evinin yanması üzerine Beşiktaş'a, iki yıl sonra da Bebek'e taşındı.

Aziz Efendi memuriyet hayatının ikinci yarısını maarif alanında geçirmiştir. İlk görevi 1881'de gündüzlü Kız Sanâyi Mektebi müdürlüğüdür. İki yıl sonra aynı okulun yatılı kısmı müdürlüğü de ona verildi. Münif Paşa'nın Maarif nâzırlığı zamanında Dilsizler ve Âmalar Mektebi müzik muallimliğine (1889), daha sonra kız rüşdiyeleri müfettişliğine tayin edildi. Hayatının son yıllarında 3 ve 4. dereceden Osmânî nişanları ile taltif edilen Aziz Efendi'ye ayrıca sırasıyla Selânik (1886) ve Edirne (1894) Mevleviyeti pâyeleri de verildi. 1895'te Bebek'teki evinde vefat etti, Eyüp'te Çürüklük Mezarlığı'na gömüldü.

Aldığı görevlerle ilmiye sınıfının ileri gelenleri arasında yer aldığı anlaşılan Aziz Efendi asıl şöhretini müzik sahasında yapmış, bu alanda hocalığı, bes-ticiliği ve icracılığı ile zamanın önemli musikîşinasları arasında yer almıştır. Müsikide ilk hocası ünlü devlet adamı, hattat ve bestekâr Kazasker Mustafa İzzet Efendi olmuş, bestekâr Suyolcu Latif Ağa'dan da ayrıca faydalanmıştır. Bildiğini öğretmek hususundaki gayret ve titizliği müzik çevrelerince daima takdirle anılmıştır. Yetiştirdiği talebeler arasında Âma Nâzım, Leylâ Hanım (Leylâ Saz) ve Suphi Ezgi en meşhurlarıdır. Bestelediği dinî ve din dışı eserlerle bestekârlıktaki kudretini ortaya koyan Aziz Efendi'nin kâr, beste, semâi ve ilâhi formla-